

DUDY V SRBSKU A MAKEDONII

Silvana Đokić

Přestože tento hudební nástroj existuje téměř ve všech evropských zemích, každý národ si jej vytvářel k obrazu svému, a tak například v Itálii uslyšíme zampognu, v Anglii bagpipes, v Srbsku gajde a v Česku dudy. Při hledání odborné literatury pojednávající o srbských dudách jsem zjistila, že v posledním dvacetiletí nevznikla žádná monografie, která by se tomuto hudebnímu nástroji podrobněji věnovala. Všechny dílčí studie se vesměs opírají o dvě starší knihy Petra Vukosavljeviće. První nese název *Gajde u Srbiji*, druhá *Erske gajde*. Právě tato skutečnost mě v minulém roce přivedla k napsání stejnojmenné magisterské práce. V tomto článku pak představím především hlavní typy dud v Srbsku a Makedonii a některé jejich charakteristiky.

Na území Srbska najdeme jak dvojhlasé, tak i tříhlasé dudy. Jejich klasifikace je velmi jednoduchá, neboť východiskem dělení jsou zeměpisné oblasti, ve kterých je nástrojů užíváno. Téměř všichni hudební vědci v Srbsku používají totožné třídění dud. Při klasifikaci tohoto dechového nástroje jsem použila dělení srbského etnomuzikologa Dragoslava Deviče¹. Ten dělí dvojhlasé dudy na vlašské a makedonsko-jihomoravské. Tříhlasé dudy dále rozděluje na dudy svrljišské a banátské. Lepší přehled nám poskytne obrázek č. 1, z něhož je patrné, že se ve východní a jižní části Srbska užívají převážně dvojhlasé dudy, pro ostatní oblasti jsou pak typické dudy tříhlasé.

Rozdíl mezi jednotlivými typy dud není jen v jejich názvu, nýbrž i ve vzhledu, způsobu výroby, tónovém rozsahu a ladění. Podívejme se tedy na následující obrázky. Na obrázku č. 2 se nachází vlašské dudy a na obrázku č. 3 makedonsko-jihomoravské. Oba nástroje mají bordunovou píšťalu (najdeme ji na obrázcích vlevo), která po celou dobu hraní vydává stejný tón. Uprostřed vidíme měch, většinou vyráběný z ovčí kůže. Na pravé straně se nachází melodická píšťala, jež je u každého nástroje vyrobena jinak. Melodická píšťala vlašských dud je charakteristická tím, že je na obou koncích širší než uprostřed (obrázek č. 2). Svým tvarem poněkud připomíná klarinet. U makedonsko-jihomoravských dud (obrázek č. 3) je tato trubice zahnutá nahoru a je většinou vyráběna z buvolího či býčího rohu.

Nyní se podívejme, jakou podobu mají tříhlasé dudy v Srbsku. Na obrázku č. 4 vidíme svrljišské dudy, na které se hraje v centrální a západní části Srbska.

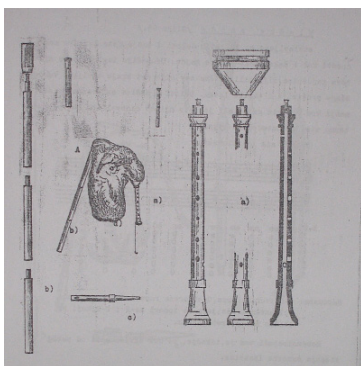
Obr. 1 – Dudy v Srbsku

Na severu Srbska (v Banátu) se hraje na tzv. banátské dudy (obrázek č. 5).

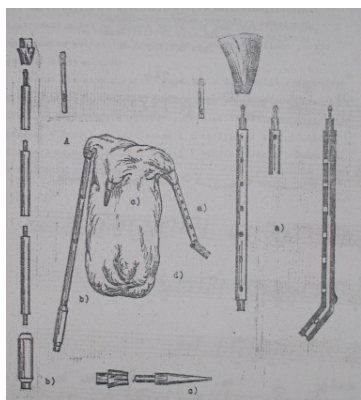
Všechny tříhlasé dudy v Srbsku mají dvojitou melodickou píšťalu a píšťalu bordunovou. Melodická píšťala těchto dud (na obrázcích č. 4 a 5 vpravo) sestává z jednoho kusu dřeva, do kterého jsou vyvrtány dvě paralelní cylindrické trubice (jedna je melodickou píšťalou v pravém slova smyslu, a druhá má roli ostinatá, tj. nepřetržitě opakovaného tónu). Tato trubice je na spodním konci zahnutá nahoru. Hráči tuto poslední část nazývají „roh“. Roh je potažený tkaninou a většinou jsou k němu připevněny volně visící předměty.

Zvláštností svrljišských dud je zvláštní trubička, která slouží k přifukování vzduchu do měchu (na obrázku č. 4 označena písmenem c). Tato část nástroje je velice důležitá, protože díky jejímu zahnutému tvaru se

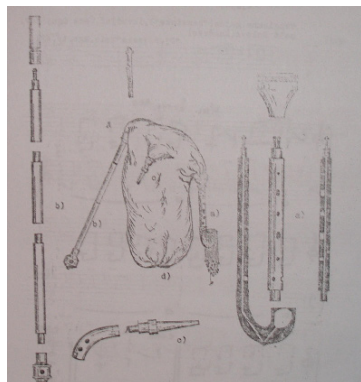
¹ DEVIĆ, Dragoslav. *Opšti pregled narodnih muzičkih instrumenta u Vojvodini sa posebnim osvrtom na gajde u Srbiji*. Rad XX. Kongresa SUFJ u Novom Sadu, Beograd 1973, s. 177.

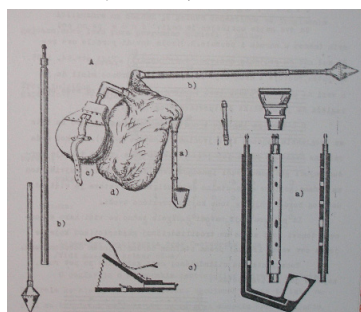
Obr. 2 – Vlašské dudy

Obr. 3 – Makedonsko-jihomoravské dudy

Obr. 4 – Svrljišské dudy

Obr. 5 – Banátské dudy

vlhkost nedostává přímo do měchu. Proto má tento typ nástroje daleko větší životnost než typy ostatní. Na rozdíl od svrljišských dud mají banátské dudy (obrázek č. 5) zvláštní dmýchadlo, které vhání vzduch do měchu. Interpret si ho připne k levé ruce, pod níž drží měch. Pozoruhodné je, že se všechny banátské dudy vyrábí podle ustálených rozměrů², zatímco svrljišské dudy se většinou vyrábí na přání zákazníka.

Jak jsem se již zmínila, třídění dud v Srbsku je téměř u všech etnomuzikologů totožné. Problém nastává při dělení dud v Makedonii. V literatuře jsem nenašla žádné třídění podle počtu hlasů, které bylo typické pro nástroje v Srbsku. Makedonští muzikologové se snaží vytvořit systém, do něhož by mohli zařadit co největší počet makedonských dud. Tak například Vera Kličkova dělí dudy podle místa jejich výskytu³, Aleksandar Linin podle reliéfu (tj. tvárnosti zemského povrchu) a podle výšky základního tónu melodické řady⁴. Ani Linin ani Kličkova se podrobněji nevěnují jednotlivým typům dud, a proto není možné detailněji popsat jejich organografickou stránku. Další zajímavostí je, že se v Makedonii hraje převážně na dvojhlasé dudy, jen málokdy můžeme vidět dudy tříhlasé, které, na rozdíl od srbských tříhlasých dud, mají jednu melodickou a dvě bordunové píšťaly.

Pozoruhodné jsou melodie, které dudák na svůj nástroj hraje. Mnohdy je však dudácký repertoár chápán jako prezentace samotného dudáka, a tak mu odborná literatura nevěnuje dostatek pozornosti. Po nastudování dostupných materiálů jsem všechny dudácké melodie rozdělila do dvou skupin, a to na melodie instrumentální a vokálně-instrumentální.

Do první skupiny patří tance, jež se označují pojmy „oro“ nebo „kolo“. Božidar Širola tvrdí, že „*tyto tance nemají žádné zakončení, dudák hraje bez přestávky a opakuje krátkou frázi, která se skládá z několika taktů.*“⁵ Právě tyto krátké melodické úseky jsou typické pro dudáckou hudbu. Velice často se v instrumentálních kusech objevuje téma určité lidové písně, která má roli hlavního hudebního motivu. Širola říká, že „*mnoho tanců, které se na dudy hrají, nejsou nic jiného než melodie krátkých lidových písní.*“⁶ Důležité je podotknout, že v době nadvlády Turků v Srbsku nemohly ženy tančit kolo. Pokud k tomu už došlo, mohly tancovat pouze s jinými ženami, a dudák pak hrál kolo v pomalejším tempu.

Na území Srbska a Makedonie se někdy můžeme setkat s instrumentálními kusy, které nesou stejný název, ale melodicky a rytmicky se výrazně liší. Je tomu tak proto, že někteří dudáci si libují ve variování instrumentálních kusů. Velice často volně varíují známé tance, až z nich vznikne téměř nový hudební kus. Tuto novou verzi si pak zapamatují i ostatní hráči a časem z jednoho známého tance vznikne skladba stejného jména, ale úplně jiného hudebního obsahu.

Do skupiny vokálně-instrumentálních melodií patří všechny písně, jež se zpívají za instrumentálního doprovodu dud. K původní zpívané písni se přidal dudák, který začal doprovázet zpěváka, a tak díky improvizaci a instrumentálním ozdobám vznikla samostatná instrumentální melodie.

Je zřejmé, že dudy neustále provázely život lidí na vesnicích a často se stávaly nedílnou součástí různých obyčejů. V Srbsku a Makedonii najdeme velké

² MARKOVIĆ, Zorica. *Izrada frula u Banatu*. In: Rad Kongresa SUFJ. Ohrid 1964.

³ KLIČKOVA, Vera. *Zurladžijsko – gajdadžiski zanat u Prilepu*. *Narodno stvaralaštvo*, sv. 11, Beograd 1964.

⁴ LININ, Aleksandar. *Narodnite muzički instrumenti vo Makedonija*. Skopje, Makedonska knjiga, 1986.

⁵ ŠIROLA, Božidar. *Sviraljke sa udarnim jezičkom*. Zagreb 1937, s. 321.

⁶ Tamtéž, s. 321.

množství zvyků, které se pojí např. se svatbou. Na jihu Srbska doprovázelo ženicha na cestě za nevěstou několik nejbližších přátel. Tato společnost se neobešla bez dudáka, jenž jim po celou dobu hrál. Následující den pak začínala velká oslava, přičemž hudební zahájení znovu patřilo především dudácké hudbě. Oslava trvala obvykle tři dny. Poté se hosté za zvuku dud rozcházel. V některých vesnicích hrál dudák pouze na chudších svatbách, bohatší lidé si při těchto příležitostech zvali celý soubor hráčů.

Další obyčej souvisí s odchodem mužů do války a pochází z doby turecké nadvlády na Balkánském poloostrově. Pokud před úsvitem hrál dudák před určitým domem, znamenalo to, že je muž z tohoto domu povolán do války. Celé skupiny mužů odcházejících do války rovněž vyprovázela hra na dudy. Tento zvyk měl největší tradici v jižním Srbsku a v některých severních oblastech.

Některé prameny dosvědčují, že velice často dudáci doprovázeli žně. Dle zvyku se však ve vesnicích hrálo teprve po skončení práce. „*Jakmile se mladí lidé dověděli, že se v některém domě bude hrát na dudy, hned se doma převlékli a běželi za dudami (...) občas ani nevěčreli, když hrály píšťaly a dudy.*“¹

Jisté tedy je, že ve společnosti měl dudák významnou roli. Lidé v něm viděli člověka, který se má starat o příjemnou atmosféru. Borivoje Džimrevski popisuje dudáky takto: „*Dudáci jsou obvykle veselí a zajímaví lidé, jsou to hráči, kteří nepřestávají hrát, nikdy se neunaví (...). Stejně tak jsou rozzlobení, když jejich hudební nástroj nehraje, nebo když je poškozený.*“²

Od samého začátku působili dudáci jako sóloví hráči. Teprve ve 20. století nacházíme v některých oblastech Makedonie uskupení skládající se obvykle ze tří dudáků.³ Později měla tato uskupení i více členů a na velkých společenských akcích je většinou doprovázel hráč na velký buben.⁴ Teprve po druhé světové válce se začínají utvářet dudácké soubory různého složení. Hodně lidí odjíždělo za prací do velkých měst, kde byla zakládána nejrůznější hudební tělesa. Ve vesnicích pak zůstávali především starší lidé, kteří mohli už jen vzpomínat na oslavy, zvyky a hudební nástroje, jež byly součástí jejich každodenního života.

Po roce 1975 vzniklo v Makedonii velké množství instrumentálních souborů skládajících se pouze z dud: „*Jejich vizuálně-scénický vzhled byl impresivní, ale je-*

jich zvuk byl intonačně a rytmicky v nesouladu“⁵. Role dudáka se změnila, jakmile začal působit ve velkém souboru. Najednou už nemohl hrát sólové skladby, nemohl improvizovat a projevovat své vlastní city. Začal působit jako člen orchestru, který hraje zmodernizované úpravy původních lidových melodií. V dnešní době hrají dudáci často v kapelách, jejichž součástí jsou i elektronické hudební nástroje. Mám za to, že se tímto způsobem původní dudácký repertoár pomalu ztrácí a kvalita hudebního projevu se často proměňuje v pouhou kvantitu.

Na základě všech poznatků lze říci, že lidé v Srbsku a Makedonii hráli na dudy již ve 12. a 13. století. Největší rozkvět však přineslo 19. století, kdy žádná oslava nemohla proběhnout bez dudáckých melodií. Postupem času se na území Makedonie začaly vyskytovat dudy v různých folklorních orchestrech. V Srbsku těchto uskupení bylo méně a časem pak postupně zanikala.

Je zřejmé, že v současné postmoderní době se tradiční lidové hudbě dostává méně a méně pozornosti. Je však důležité si uvědomit, že i tato lidová kultura má svůj velký význam, neboť byla po dlouhé věky nedílnou součástí života mnohých lidí. I proto by bylo dobré upínat k ní zájem, aby se na ni postupem času úplně nezapomnělo. A přesně k tomuto záměru směřuje i můj příspěvek – chce načrtnout obraz starobylého nástroje, který si zaslouží větší pozornost, a to nejen v teorii, ale i v praxi.

⁵ DŽIMREVSKI, op. cit., s. 177.

Mgr. Silvana Karafiátová-Đokić (1985)

Doktorandka na Ústavu hudební vědy Masarykovy univerzity v Brně. Zároveň studuje češtinu pro cizince. Zabývá se zejména různými druhy lidové hudby na Balkáně.

ABSTRACT

The Bagpipes in Serbian and Macedonia

This article deals with all types of bagpipes in today's Serbia and Macedonia and provides information about organographic attributes of bagpipes, repertoire, bagpipers and customs. A part of the article is also a description of orchestras in which bagpipers began to play in the early 20th century.

► Serbia, Macedonia, bagpipes, customs

¹ ŠIROLA, op. cit., s. 326.

² DŽIMREVSKI, Borivoje. *Gajdata vo Makedonija*. Skopje 1996, s. 158.

³ LININ, Aleksandar. Instrumentalnite sostavi vo makedonskata narodna muzika. *Makedonski folklor*, 1970, roč. 2, č. 5 – 6, s. 109.

⁴ DEVIĆ, op. cit., s. 186.